



**ТРИЗЕНЬК: REVUE NEUROLOGIQUE. UKRAÏNIENNE. TRIDEN'.**

Число 38 (346) рік вид. VI. 12 жовтня 1930 р. Ціна 2 фр. (Prix 2fr.)

*Париж, неділя, 12 жовтня 1930 року.*

Сумні вістки надходять зо Львова. Сталися події, які не можуть не хвилювати кожного українця.

Система терору, яку так нерозражливо повели певні невідповідальні політичні чинники, дає ті наслідки, яких і можна було сподіватися. Зачалися гострі масові репресії, в яких, як і завжди в таких випадках буває, карається не стільки той, що справді мусів би нести відповідальність за свої вчинки, скільки люде, що, може, жадного до того відношення не мають, а головне страждають школи, терпить наша многострадальна культура. Загострюються і без того далеко не нормальні відносини між українською і польською людністю на радість отого *tertius gaudens*.

Ми осуджували і рішуче осуджуємо терор, що крім величезної шкоди, нічого іншого принести не може, але не можемо не боліти душею за всі ті утиски, що посипалися на українську людність в Галичині.

Відношення «Тризуба» до справи українських національних меншостей в різних державах є відоме і цілком ясне: виходячи з державно-українських інтересів, стоячи на ґрунті УНР, ми не вважаємо можливим втручатися в справи сусідних з нами держав, в яких живуть наші люде. Так само, ми ніколи не вважаємо і не можемо вважати себе за репрезентантів українських меншостей: ми одстоюємо в світі інтереси Великої України, державну українську ідею. Українська меншість в кожній державі має авторитетних оборонців в своїх парламентарних представниках.

Але, звичайно, ця проблема не може нам бути байдужою, не може нас не хвилювати. Цілком природним є наш інтерес до долі українців під яким би небом і в якій би державі вони не жили. Інтерес до української людности в Польщі є тим більше оправданий, що там живуть мільйони наших людей і то поруч з самою Великою Україною, а в нинішніх обставинах поруч з совітською Україною.

Болюче відчуємо події останніх днів в Галичині. Тим болючіше, що вони утрудняють і без того складні відносини. Коли обставини, чиста географія примушують жити поруч два народи — вони мусять найти між собою якийсь *modus vivendi*. Цього повинні прагнути представники т. зв. меншостей, за це мусить дбати і, може, ще в більшій мірі — пануюча в державі більшість.

Ми бажаємо, щоб прикрі події підказали і тій і другій стороні, що треба, не гаючи часу, створити таку атмосферу співжиття польської і української людности, в якій ексцеси сьогодняшнього дня стали б просто неможливими.

\* \* \*

Останні часи, особливо, після німецьких виборів, на яких дуже виділилися т. зв. гітлеровці, нагнали хмари на обрії міжнародного життя. Звичайно, сьогодні ще рано говорити, про те, чи буде з тих хмар який небудь дощ, але одначе атмосфера спокою і мирного розрішення сучасних політичних міжнародних проблем замінилася атмосферою вичікування. Той факт, що можлива зміна структури німецького рейхстагу, впливає на міжнародні стосунки, ще раз доводить, що європейське життя далеке ще від миру й спокою, про які так багато говорено. Так принаймні можна розуміти останній виступ міністра закордонних справ Франції Аристида Бріана в Женеві.

Те саме можна зрозуміти з недавньої маніфестації гітлеровців в Кобленці, куди з'їхалося сто шістьдесят три тисячі членів «Стагелові Каски» спеціально на те, щоб продефілювати по вулицях цього міста і тим показати, що войовничий дух Німеччини не вмер, а живе.

Не роблячи передчасних висновків із сьогодняшніх франко-німецьких стосунків, од яких залежить багато на мирному життю в Європі, а може і по-за її межами, — нам українцям, все ж треба мати на увазі, що між атмосферою на Заході Європи і на Сході її є нерозривний органічний зв'язок в силу тої політичної кон'юнктури, яка на сьогодні існує. І тому можливо, що всякі зміни стосунків на Заході одіб'ються на Сході.

Отже нам потрібно бути готовими, бо тепер ясно і очевидно всякому, що розрішення стосунків на Сході станеться тільки при чинній активній участі України і тих народів, що стреміли і стремлять до здійснення своєї незалежності.

Повторюємо, що сучасна атмосфера згущена в західній Європі ще не дає права робити ті або інші конкретні висновки, аге вражаємо, що вона є і для нас нагадуванням про серйозну підготовку наших національних кадрів до, можливо, скорого розрішення і нашої проблеми.

---

## Літературні спостереження

XVIII.

### «Червоний Шлях» 1929 року.

---

У 1-ій та II-ій книгах совітського місячника «Червоний Шлях» за 1929 рік друковалися уривки з невикінченої повісти Ів. Франка «Не спитавши броду». До померлих письменників большевики зменшують свої вимоги і ставляться значне приязніше, ніж до живих. Не раз віддають вони хвалу, загічують до своїх однодумців тих з померлих письменників, кого, коли б вони були ще живі, загічили б до «соціалосоглашателів», а то і до контрреволюціонерів. Надто, якщо письменник видатний, а ім'я його має авторитет. Розрахунок тут видимий: небіжчик вже нічого в супереч не напише, а якби в творах його і матося щось большевикам не миге, те можно викреслити або і переробити. Велика більшість читачів не дуже тямить розрізняти напрямки, і в такий спосіб утворюється ще один видатний прихильник большевизму. При тій мізерії духу, яку самі большевики прищеплюють сучасному совітському письменству, це таки знахідка, яку можно використувати на рекламу.

Повість «Не спитавши броду» не викінчена. В тих уривках, що маються, типи ще не остаточно окреслені, ідея твору теж ще не виявилася, але писані вони з звичайною для автора талановитістю і дають яскраві побутові нариси галицького життя. Читаються вони з такими заінтересованістю талегкістю, яких ніколи не відчувається од читання сутобольшевицької белетристики, особливо за останній рік, яка прикро вражає перекручуванням життя за ради тенденції і то перекручуванням з обов'язку, що до нестями обридло і самим авторам та втраило вже і прикмети щирої помилки.

Саме через те, що перекручування з обов'язку стало сливе неодмінною прикметою совітської белетристики, а малюнки з життя не совітської України дають менше приводів до рекламної брехні, легше та з більшою приємністю читається з усієї решти белетристики «Червоного Шляху» за 1929 рік повість Козоріза з гуцульського життя

«Чорногора говорить», хоч автор далеке не вільний од большевицьких настроїв.

«Чорногора говорить» велика повість, написана досить яскраво, але читача за малим не весь час не покидає вражіння, наче вже читав те саме, чи щось дуже подібне і здається, що автор описує не те, що сам бачив, а лише перелицьовує розмови та події, які десь вчитав. Типи та взаємини між людьми, що їх подає Козоріз, були вже змальовані його попередниками, хиба тільки зрідка трапляється якась дрібна рисочка, може, ним самим спостережена. Навіть, як розмовляють дієві люде, здається, що це ті самі розмови і ті самі слова, які вже доводилося читати, тільки типи у Козоріза якісь спрощені, трафаретніші, менше в них свого питомого, своїх настроїв, думок, своєї поєдінки, бо все, що не потрібне авторові для переїдення своєї ідеї, він радо відкидає.

В повісті Козоріза Гуцульський селянин, і то не один, а весь загал селянської людности, показані надмірно безпорадними, негідними до виконання якої будь справи і не через те, щоб увага їхня була звернута на щось инше, цікавіше, а тільки через якусь хоробливу знеохоту думати про своє діло чи роботу.

Хоч що року трохи не усі Гуцули йдуть заробляти, рубаючи ліси, і умови, які з того приводу робляться, а тому і способи, якими при тому ошукують робітників, є річ в тім краї загално відома, але Микола ловиться в пастку, яку становить на його Дзіндзель, зобов'язавшись платити великого штрафа, якщо не постачить умовленої кількості пил. Коли ж з цього приводу виникає позов і Миколі загрожує продаж майна з торгу, він не хоче обміркувати своє становище, прийти до висновку, що виграти справи не може, і сливе нічого не робить, щоб здобути грошей та оплатитися, хоч би спровадив ту частину свого майна, яка йому менше потрібна, а тільки ганьбить адвоката, що ніби не гаразд його обороняє та нарікає на несправедливість закону.

Могло б здаватися, що автор підходить до питання про лихі наслідки такого становища, коли праворозуміння людности і закони, яким вона підлягає, суперечать між собою, що особливо часто трапляється в державах не однонаціональних, але зміст твору ні в чим не показує такої суперечности, бо одні невиразні нарікання дієвих людей на «цісарські параграфи» ще тієї суперечности не доводять. Навпаки, здається, що принаймні що до згаданих відносин і Гуцульськ, ка людність і сам Микола, якби видання законів і зажежало від них не одійш и б далеко од «цісарських параграфів». Отже, якщо Козоріз має на оці підкреслити зазначену суперечність, він свого завдання не виконав.

Я певен, що Козоріз занадто пребільшує та узагалнює невдаість Гуцульського селянства. Неможливо, щоб ціла людність була такою. Але, якби так було справді, то вже не про невідповідність чи хиби законів треба б було говорити. Людей, що так неуважно ставляться до своїх справ, яким тяжко за них думати, ніяким законом захистити не можна і в їхніх бідах не закон винний.

У совітських письменників, от як в Нечая в повісті «Мужи» або в

Епіка в поіісті «Зустріч» бачимо протилежну тенденцію. З очевидним нахилом зробити враження, начебто комунізм здійсмає розумовий та моральний рівень селянства, вони своїм героям з селян (само собою тільки тим, що попристають до комуністів, надають зацікавлення до теоретичних питань, знайомість з літературою (а не ж тільки партійною), уміння керувати громадськими справами, здатність до військового керівництва і т. д. Та дарма на, усі зусилля авторів, саме ці герої їхніх повістей нагадують скоріше вигчених комуністичних папуг, ніж справді розвинених людей. В моральному ж відношенні вони після комуністичного вивчення помітно гіршають. Такий у Нечая Яків, що до комуністичної науки гидував грабійкою, після ж неї самохіть іде грабувати фабриканта, тяжко його поранює, забуває варту, щоб здобути гроші на підтримку страйкуючих і йде на це виключне з роздраження, загостреного постійним підштрикуванням большевицьких агітаторів, а не під впливом якихсь, хоч би і помилкових міркувань та хоч би помилкового переконання.

Ці комуністичні вихоганці з селян, мимоволі авторів, вийшли в них типовими півінтелігентами гіршого гатунку. Напхані трафаретними комуністичними реченнями, вони не придбали справжнього резитку, думка їхня не зробилася гнучкішою, тоншою, вони скоріше втратили на вдатності думання. Одночасно вони цілком відбилися від села, втратили селянські настрої. Вони і не люблять його, селянська праця для їх неависна, важка, вона не викликає в їх жодних поетичних почувань, як в великої більшості селян. Щоб не казати вони про свої наміри, виблизившись, поробившись інженірами (це мріяння зробитися інженіром є типовим та дуже поазуючим у селян комуністів, як їх малюють совітські письменники) повернутися на село з якимись, в значній мірі казковими машинами та працювати для свого села, в дійсності село їм вже чуже, психо: огично вони вже робітники чи урядовці, а не селяне, і на село повернувшись б хіба тільки, як би сільське господарство зробилося подібним до фабрики, а сільське життя до громадянського.

Такі зміни в психології селянської молоді під впливом комуністичного вихогання помічені авторами, здається, вірно, але ж спостереження ті прийшли до них несвідомо, зазначили вони в своїх творах згадані з'явища проти свого бажання і, коли Нечай або Елік говорять од себе, вони все плетуть свої теревені про те, як мовляв, працюватимуть на селі ці нові комуністи з селян та намагаються натурчати читачеві про їхні розвиток та інтелігентність. Велика більшість серед комуністів, а в тім числі і комуністичних письменників люде без широкій освіти, люде в шорах, що нічого не бачуть наоколо себе і їм таки мабуть, справді, здається трафаретна большевицька балаканина за доказ великого розуму. Маленька ілюстрація з оповідання Еліка: — Чи могла б людина, що хоч трохи розуміється на справах урядування та обов'язках адміністрації узнати відповідними для ролі адміністраторів люде, які, стрівши незнайому людину, без жодної підстави узнають її підозрілою, арештовують і, не перезірівши її паперів, не навівши слідства, збираються її розстріляти. А герої Епіка, Дем'ян

Неживий (з селян комуністів) посланий од повітового уряду в село Степанівку на посаду секретаря партосередку, якого саме при таких обставинах двоє дурних комуністів арештували і тільки випадково не розстріляли, врятувавшись бере цих двох небезпечних дурнів собі за помішників, визнавши їх «найнадійнішими» на ціле село через те, що вони тільки двоє у селі партійні, а добродій Елік, як видно, цілком вважає те нормальним.

В цім випадку, як і в деяких інших, напр. в огидній сцені перевірки червоноармійцями документів у подорожніх, невдатність оцінити дійсну громадську — вартість переказаних подій чи вчинків дозволяє Еліку бути правдивим і подавати вірні образки з совітського життя, але частіше бажання показати його в кращому вигляді примушує його причеплювати своїм героям вчинки та настрої, противні їхній природі, плутаючи вражіння та позбавляючи їхній образ виразності. Чи ж правдоподібно, напр., як це у Еліка в «Зустрічі», щоб людина в такій мірі свідомо антибольшевицька, що її посилають з армії УНР емісаром для зв'язку з повстанцями за три чотири години захиатися в своїх поглядах, як менший Неживий, або, щоб дійсність большевицька мала в собі щось остільки принадного, щоб пояснювати таке захитання?

У Нечая сама будова твору потерпіла од тієї ж тенденційности. Повість його без жодної потреби переривається кільки разів вступними нарисами з минулого життя Василя Мухи. Василь не є головною дієюю особою повісти, в тих нарисах виступають на кон зовсім нові люде, які і дачі не братимуть участи в подіях повісти. Ті нариси вплетені в повість, але чужі їй. Такого способу творення уживати подекуди і де хто з світових письменників напр. Достоевський, але у його ті вступні, додаткові нариси були в тісному зв'язку з думкою та настроєм основної частини твору, а у Нечая такого зв'язку немає, а вплетені нариси хіба на те тільки, щоб похвалитися: ось, ми большевики, ще і на таке вдатні.

Менші оповідання «Червоного Шляху» за 29-й рік, за виключенням драми Ходкевича «Богдан Хмельницький» та його ж оповідання «Перун» так саме тенденційні, тільки тенденційність їхня ще дрібніша, усі вони писані для підтримки якихось чергових заходів большевицького уряду. «Голодний степ» Ле, «Пургаторіум» Золки, «Бруд» Голоти мають завданням ганьбити ненависних большевикам спеців, «У ночі» Жигадла, «Проти батька» Корженівського — ще більше ненависних куркулів, «Святий, ангел і Шлема» — повстанців, «Юбілей» Демчука має показати, що тих спеців, які совісне на большевиків працюють, вони таки шанують, «Прикре непорозумінне» Добровольського — ніби уряд СССР і справді б хотів переводити українізацію, та заважає громадянство, і нічого сенько в них прич такої дрібної, грубо переведеної тенденції немає. Хіба у Жигадла та Корженівського поблискують окремі цікавіші, хоч і дрібні спостереження.

Протягом 29-го року були ще надруковані у «Червоному Шляху» дві ніби казки на тему про визискування — «Про гніду кобилу» Ванченка та «Шкапа» Чайківського і три речі — так ніби гімни большевиз-

му, це: «Нас кличуть гудки» Романович — Ткаченкової, «Розвідка» Раїси Азарх, та «Зустріч» Сенига. От тільки ці автори, а особливо дві перші, мають такий хист чи смак, що що-дуже вони чимсь захоплюються, тім гидотнішим воно здається для морально здорової людини.

Тенденційність белетристики «Червоного Шляху» так обриває, що, здавалося б, читач мусів би відчутти полегкість та задоволення, натрапивши серед моря тенденційної белетристики на дві речі Ходкевича — обидві з життя давно минулих часів, які через те і не чіпають гострих тем сьогодняшніх днів СРСР. Та Ходкевич кохається у екстравагантностях і мабуть любить покрити з слого читача. Тільки цим можна пояснити той спосіб друкувати свій твір, яким надруковано його «Богдана Хмельницького». Сторінки нумеровані, як звичайно, одна по одній, але більшість з них поділено на три стовбчики і читати їх, як звичайно, один по одному на кожній сторінці не можна, натрапите на нісенітницю. Та немає і певности, щоб кожного стовбчика треба було читати окрема до його кінця по кількох сторінках, бо в пьесі незчислена кількість дієвих осіб, для розмов кожній з них наділив автор дуже мало місця, а ще подекуди під одним іменем є кілька речень, що починаються з окремих шлоку і одно є ніби відповіддю чи увагою з приводу другого, а хто дав ту відповідь не знати, бо не показано, але ж і не той, хто зробив запитання. Через те не пізнати хто з дієвих осіб з ким розмовляє, так ніби усі вони говорять кудись у просторонь. Зненацька три стовпчики уриваються, розмова далі прогадиться вже на двох рівнобіжних стовпчиках, часом і на одному і знову несподівано переходить на три. Жодних пояснень немає і, каюся, я так і не певен, чи подлубався, як читати цю п'єсу.

Через те обмежує тільки однією увагою. Дякуючи надмірній кількості дієвих осіб, окремих типів автор дати не міг. П'єса справляє скоріше вражіння образка схвильованого, розворушеного великого натовпу та його настроїв, що, мов вогненні язика, вихвачуються то звідти, то звідти серед кублів диму.

Давній.

---

## **«Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання».**

(Під редакцією д-ра Івана Раковського. Видання Кооперативи «Рідна Школа». Львів-Станіславів-Коломия. Зшитки I і 2).

Розпочато видання першої української енциклопедії «Книга Знання». Видання розраховано на 3 великих томи, що мають виходити місячними зшитками по 4 аркуші друку. Серед співробітників видання знаходимо імена українських вчених і спеціалістів в різних галузях знання, переважно з Галичини, хоч мається також немало імен емігрантів. Редактором мови є В. Дорошенко, мистецькою справою ві-

дає проф. О. Куригас. Ціна видання — 72 пол. зл. за том, отже за всі 3 томи — 216 зл., або 600 франц. фр., — дуже висока, як на звичайну норму, але, певне, місцеві умови не дозволяють понизити ціну до нормальної.

В передмові, адресованій до громадянства, видавці і редакція «Книги Знання» пишуть: «отсим передаємо українському громадянству перший випуск першої Української Загальної Енциклопедії... Видавництво, редакція й співробітники докладають усіх сил, щоби він (цей твір) був, як найліпшим і як найгарнішим та щоби стояв на вершку сучасних наукових і культурних вимог... «Книга Знання» є справді першою українською енциклопедією... Наша «Книга Знання» призначена для цілого українського народу, а не для одного його відлomu чи гуртка».

Наведеними словами видавці й редакція окреслили мету й програму свого видання. «Книгу Знання» вони називають першою українською енциклопедією. Але для того, щоб «Книга Знання» дійсно була «українською», необхідно, на наш погляд, не лише вміщення в енциклопедії матеріялу з українознавства, ба й певного роду «українізація» енциклопедичного матеріялу. Особливо це треба мати на увазі при поясненнях, прикладах то-що. Необхідно, щоб читач знаходив всюди свою рідну українську стихію, життя й оточення. З цього погляду перші зшитки «Книги Знання» не дають задоволення. Наприклад, в поясненнях до літ. А (1,1) читаємо: «а=по, пр. à 4 зл. = по 4 зл.». Дивно якось читати в «українській енциклопедії» про «злотії», можна було б для прикладу взяти українську монетову одиницю — гривну. Бажано б було також бачити в «українській» енциклопедії більше матеріялу національно-українського, хоч би й за рахунок польського і московського (напр. за рахунок маговідомих польських та московських письменників, поетів то-що — Августинів, Августів, Авдеев (ст. 12). Лише при таких умовах енциклопедія буде виглядати дійсно українською, а не перекладом лише на українську мову будь якої чужої енциклопедії. Нехай би редактори звернули увагу, напр., на енциклопедію Ляруса, яка справедливо називається французькою.

«Книга Знання» розрахована на довгий період користування нею. Це не є якесь видання часове, що відбиває на собі часові явища, факти й події. З цього погляду «Книга Знання» грішить тим, що редактори її вміщують матеріяли, які безперечно мають тимчасове і, з українського погляду, негативне значіння. Для редакції «Книги Знання» нсе не просто Україна, а УССР (див. мапу на ст. 19). Редактори всюди вживають адміністративного поділу України заведеного більшовиками й, до речі, вже реформованого цього року; уводять як окремі слова, такі «перли» совітської творчости, як: «агітпроп» (ст. 31) «адмінорг», «адміністр» (ст. 39); вживають назв українських міст на Україні, вигаданих більшовиками на честь їхніх вождів і т. д. Навіщо це все? Коли вже редакція бажає зберегти вияви большевицької творчости, то для цього досить буде поруч з давніми назвами згадати і новотвори, але не треба замовчувати старовинних попередніх назв.

Хочемо ще звернути увагу редакції «Книги Знання» на спосіб



розміщення матеріялу (слів). Нам здається, що незручно вмішувати слова з прикметниками в порядку першої літери прикметника, напр., «абсолютна більшість, абсол. висота, абсол. музика, абсол. бльокування, абсол. лісовий ґрунт, абсолют. слух, абсолют. прага, абсол. числа» (ст. 8), або «аграрна політика, агр. справа», «аграрний соціалізм», «аграрні кризи» (ст. 33-34). Незручно тому, що звичайно читач шукає в словнику предмету, а потім вже його прикметника, яких може бути й багато. З другого боку, коли прийде черга до предметів означених вже з прикметниками, то знов треба буде повторювати те, що вже вміщено в іншому місці (більшість, висота, музика і т. д.). Знов же таки, напр., більшість є не тільки абсолютна, але й відносна, посилена; музика народна, камерна і т. д. У великих енциклопедичних словниках, як напр., у Ляруса, прийнята система розміщення по предметах, а не по прикметниках.

Переходячи до детаьного перегляду матеріялу вміщеного в I і 2 зошитах «Книги Знання», мусимо сказати, що ці зшитки не дають підстави для того, щоб можна було признати, що «Книга Знання» стоїть «на вершку сучасних наукових і культурних вимог». Багато в ній неясного, неточного а іноді і помилкового, хибного. Не видно об'єднуючої й контролюючої редакторської праці. Поминаючи численні неясні і спірні приклади, яких особливо багато серед прагничих, музичних та інших слів, наведемо тут де-які найбільш яскраві неточності і хиби:

«А б о н а м е н т (фр.) — передплата» (ст. 6). Чому «абонамент», а не «абонемент» (фр. *abonnement*)?

«А б с е н т и з м (лат.)—неприсутність» (ст. 7). Хибно, бо «неприсутність» — «а б с е н т е і з м», а «абсентизм» — це хвороба від зл'ягання «абсентом» (фр. горілкою з полинню).

«А б с о л ю т н а б і л ь ш і с т ь — така більшість голосів, коли за якимось внесеньям голосу є більше, як 50 відс.» (ст. 8). А «посилена більшість» хіба не є більшість, як 50 відс.? Точніше було б сказати: «більшість, як половина + 1, 2, 3, ... голосів».

«А б с т р а к т» пояснено більш менш правильно, натомість слово

«а б с т р а к ц і я» (ст. 9) пояснено хибно в протиріччі з поясненням «абстракт».

«А в а н с» (фр.) — підвищення в урядовім становищі» (ст. 10). Ніколи, бо підвищення по фр. буде «*avancement*».

«А д р е с (а) (фр.) — напис на листі або посилці». «А д р е с у в а т и» — вписувати на листі, посилці адресу» (ст. 40). А що ж таке «адрес», так і лишилося невиясненим. Треба було б сказати «адрес (а) — точне означення на листі імені і прізвища адресата й місця перебування його (країни, міста чи села, вулиці, дому і т. д.)». Таке пояснення особливо необхідне для людей, що рідко висилають кореспонденцію, а таких у нас ще багато.

«А д у т (фр.) — козирь» (ст. 41). Чому «адут», а не «атут», адже ж по фр. «*atout*»?

«А з и л ь» (фр.) — захист, притулок» (ст. 44). Говориться в пояс-

нення про злочинців, проступників, а про політичних емігрантів не згадано. (Тут до речі було б вяснити, що сучасні українські емігранти — жадні «проступники», навіть політичні»).

«Акустика — наука про голос» (с. 62). Хіба ж можна таке писати в «Книзі Знання»? Слово «акустика» має два значіння: 1. наука про звуки (про все, що приймається слухом, в тому числі і звуки голосу) і 2. властивість будинку, сагі передавати звуки.

«Акустичний» — такий, що відноситься до голосу» (ст. 62). Знов помилка не до «голосу», а до «ззвуку» і до «слуху». Звуки подаються не лише голосом, але й іншими способами.

«Александровськ» (ст. 66). Згадано про А. на Мурмані, про А. в Ставропольщині і про третій якійсь А., а забули про Александровськ (Олександрівський) на Дніпрі, на Катеринославщині. Чи не тому, що його більшовики переіменували?

«Алгебра (араб.) — наука про рівняння, взагалі про числення загальними числами (буквами, літерами)» (ст. 78). Неясно і неточно. Треба сказати: «наука про числення величин, означених не цифрами, а літерами».

«Алькоголізм — п'янство, уживання алкогольних напоїв і спричинені ним наслідки» (ст. 81). Неправильно, а треба: «алькоголізм — хвороба, спричинена зловживанням алкогольними напоями.»

Обмежимося наведеними прикладами помилок. Вони свідчать, що редакція видання організована ненормально, і, коли не буде переведено відповідних змін, то «Книга Знання» не принесе слави ані редакторам, ані співробітникам, серед яких маються дуже поважні імена, ані українській справі взагалі.

За всім тим, як справедливо зазначають редактори «Книга Знання», це — перша спроба видання Української Енциклопедії і, додамо, перші зшитки першого тому. Тому будемо сподіватися, що в слідуючих зшитках зазначені хиби будуть виправлені.

Зовнішній вигляд видання та ілюстрації справляють добре вражіння.

А. Яковлів.

---

## Листи з Чехословаччини.

### VIII.

---

Не писав давно..., бо ж, що — у нас? Ліквідації та похорони. Школи доходять, люде вмірають. Та останне — й не диво: бо ж саме ті школи и позбірали увесь наш учений антикваріят до ЧСР. От вінктер і самоліквідується, немов боїться спізнитись та лишитись на роздоріжжі (пезніш — на повному бездоріжжі) по ліквідації шкіл. От, і не писав, бо ж смутно розповідати есе про жалібні академії...

Та одного — справді — гарного ранку видались ми на роверах

з одним знайомим до більшого міста, що лежить вже в німецькій частині ЧСР. Треба було землякові-по справі, а я скористав з нагоди, щоб побачити красне місто та зазнайомитись з одним пан-отцем, що чимало сприяв нашій справі, як завзятий «українофіл».

По довгій дорозі (коло 50-х кілометрів), досить втомлені в'їздили ми в місто, що стоїть на горбку над річкою й дивилися на мальовничі околиці. Аж зненацька впав наш погляд в інший бік — ми й очам своїм не поняли і віри: мало не на кожному домі мають, аж усміхаються, жовто-блакитні прапори! Та скільки їх!.. Особливо на величезному майдані — центральній площі — так таки буквально кожен дім прикрашено велетенськими, по 6-10 метрів завдовжки, а ширини, українськими прапорами... Аж серце заграє: бо ж таки рідучо мушу ствердити, що таку силу наших національних прапорів на - р а з догледося побачити вперше в життю: в Києві їх ніколи ще не було стільки!..

Ходимо ми — зачудовані — площею, аж тут, не знати відкіль, сипнуло люду — сила! І знову — з прапорами жовто-блакитними, дієчата — в білих суконках, а через плече, як у наших бояр рушник, жовтоблакитна стьожна, юнаки — так само з тими ж двоколірними стьожками через плечі... Орхестра гремить (мало мало не — «Гей ну, хлопці»...), над площею голуби, як на Софіївській, гертунів дають... Що за чудасія, чи сон-чи дійсність?!.. Почали ми до людей незнайомих чіплятися, розпитувати. Виявилось, що сьяткується мійське сьято, а жовто-блакитні барви — з давніх давень — барви того міста. Ну, нехай! А все ж таки стало нам на серці радісно, хоч і від чужого сьята, бо ж коли тут жовтосині прапори мають, то чом же вони не замають згодом і там, де вже нас про них чужинці будуть розпитувати?!..

Знайшов мій камарад своєю знайому, що до неї тут справу мав. Оповідасмо їй, як втішили нас прапори, бо ж такі, як наші, українські. А вона:

— Тут і українців є чимало.

— Та не вже? Ну, і як же до них місцеві люди ставляться?

— Дуже добре. «Суть то годні люди і завжди го-громаді тримаються!» відказує вчителька.

Морснули ми з камарадом один на одного так, трохи зизом, мого яв, «зарагортався» чужиночка. Певна що геремішає а гогось з нашими землячками. Бо ж, коли ще там — «Годні» — ну, те може бути, але щоб «по громаді» та ще й «завжди триматися»... Це ж бо таки не Париж, і не «Союз укр. еміграції»!..

І хоч ми по своєму про це кілька словами переінулись, та вчителька-чешка зрозуміла де-що:

— Коли ж, гогорить, мені не вірете, то поспитайте он того пана — тако ж є то українець, торговець.

Подивилися ми: такий бравий чоловіча, гогосно щось розсогоідає, а довкола його кілька людей уважно його слухають та тільки на знак згоди головами хитають. Аж ось той пан гитяг з кешені блакитну широку повязку й почав її пришпилювати собі на рукав.

— Здоровенькі бувайте, земляче, — промогив я тихенько, як підійшли ми до того пана з повязкою, —

— Добридень і вам! — озвався весело й приязно по-нашому. Зазнайомились. Розповіли і йому, як нас нарадували наші барви.

— Почекайте, ось за годину й земляків побачите: сьогодні у нас збори нашої громади. Саме от тут, в цій ресторації. Тут маємо сталу хату. Прошу, ходіть подивіться.

Велика заля, на стінах «стаго» висять портрети Шеєченка, Франка на жовто-блакитних прапорцях.

— Це один з наших товаришів маює, так ми йому замовили, щоб побільшив з листівок, — пояснював наш новий знайомий, що був в управі громади, а також і в управі товариства місцевих торговців, що саме сьогодні теж має своє рокове свято, перебігом якого мусив керувати цей земляк.

— Так пообідайте тим часом, а я «заряджу» там, а потім-сюди.

Справді, за годину зійшлися земляки. Було їх коло 50 люд. Скаржилися, що маго зійшлося, бо були це збори «екстренні», не чергові. Того ж дня мапа громада відбути сумну урочистість — відслонити пам'ятника, що поставила вона громадським коштом на могилі кількох померлих товаришів. На чергові ж забори, що бувають раз щомісяця, приходять чоловіка до 60. Дехто приїздить досить здалека, бо громада об'єднує українців на чималій території, де наші люди познаходили собі працю, не від кого не побірають жадних «підпор», мають добре імя у працедавців і населення, а дехто вже й зовсім почуває себе незалежно матеріяльно. Громаду збили, бо «треба ж своїми людьми і своєю мовою хоч раз на місяць поговорити».

— А хіба не читаєте української преси? Пег не ж, громада щось переплачує?

— Та передплачує одну газету, тільки ж важко з неї користати. Багато з нас вдома читати не вміли, а тут не вчилися вже латинки. То ж читають чеські або німецькі газети, а своїє нештнуть. Подруге: ми всі розпорошені, то ж газету можуть прочитати лише ті, що сидять у цім місті. Ну, та на зборах вони й усім розповідають, що начитали, як живеться на наших землях...

— Є, громада наша — добра річ, — втрутився инший. — Як би не вона, то я б, наприклад, вже б цілком «потурчився» бо ж з 24-го року живу поміж чужих людей і свого слова, окрім, як тут, ніде не почую. Жінку ж вчу-зчу, таж нездібна. Ще — «боршть» чи там «варженики» якось скаже, а далі — тпру!.. Воно, правда, я цілий день — на праці, а вона — знов — коли гозорить або читає, то ж тільки по своєму...

— А як же діти? — спитав я.

— Та оце ж і горе мое, — зітхнув мій співбесідник. — Нема в мене дітей. Таж би кортіло, щоб плуталось щось та по нашому щebetало, — так не смію, дарма що вистачило б утримати родину..

— Чому ж? — не розумів я.

— Не хочу годувати чужинців. Бо ж, коли я цілий день на праці, а з дітьми буде тільки мати, то навчить вона їх і мови своєї, і думок своїх, і свого патріотизму... То, зрештою, буду я їм, а вони мені — чужі. Жінка — то инша річ. Дружина вона мені, то — правда, але ж не донька, й не сестра. І, як правду казати, то я на неї й не роблю,

бо ж ми спільно працюємо. А вже на дітей, що були б мені змалечку чужі, а , повироставши, й знать би ні мене, , ні моєї України, з-за якої я тут опинився, не схотіли б, — я працювати не хочу... так от, бачите, які трапляються нашому братові нагоди в Чехословаччині!

Гр. Кущенко.

## В обороні нашої честі і національного імені\*).

2.

Чергове завдання.

Увесь час, борючися за наше право носити своє нац ональне ім'я мусіли ми доводити, що, властиво, це не є питання політичне, як це твердили наші вороги а в першу чергу, так мовити, проблема громадської етики. Коли весь світ (принаймні теоретично) визнав право кожного народу на самоопреділення, то як може навіть виникнути питання про те, чи може нарід носити своє власне ім'я? Це право найбільш елементарне і найбільш, так мовити, природне, і саме через це так обурюється людське сумління, коли нам в тому можуть одмовляти.

Чи політична є ця справа? Звичайно, в певній мірі, так, але і саме допомога п о л і т и ч н и м біженцям, чи то вірменам, чи росіянам, чи українцям в самій істоті своїй є перш за все політичною і вже потім гуманітарною справою. Коли росіяне, чи хто інший говорили, що виділення нашої еміграції або вимога звати нас українцями, це політика, то ми завжди одповідали, що звати нас проти нашої волі росіянами є теж «політикою», але тільки іншою протилежною нашій, протилежною і тим принципам, які покладені в основу самої Ліги Націй.

Коли справа наша є все ж в першу чергу громадсько-моральна, то з того моменту, коли офіційні установи почали її одволікати, а д-р Хансен назвав її «політичною», вона стала дійсно такою.

Ми вже підкреслювали в попередній статті те загальне значіння, яке має для нас «жєневська справа», але найголовніше її значіння полягає в тому, як реагувала на неї вся наша еміграція. Ми знаємо, що скептицизм до української справи взагалі, посіяний російською антиукраїнською пропагандою, ще живе подекуди в Європі. І ніщо його в такій мірі не розбиває, як зустріч чужинців з українцями і виявлення ними твердої волі бути за всяку ціну такими. Я знаю одною професора чеха, близького до крмаржистів і колись великого скептика до нашої справи, який цілком змінив тепер свої думки і то під впливом своїх зносин з нашими студентами, які твердо і переконано заявляли себе перед ним українцями.

І цілком ясно, що твердість і непереможність свого національного чуття, які виявила нині вся наша еміграція не могли не вразити чужинців: коли емігранти так рішуче одстоюють своє національне обличчя — питання про те, чи існує Україна, як національний фактор, так мовити, одпадає само собою.

Українська еміграція, ще раніше, напр. у Франції, проводячи боротьбу за місцеву *carte d'identité* (нині видають у Франції ці останні з написом: «був. підданий Росії, українського походження»), вимагаючи при тому по-

\*) Див. «Тризуб» ч. 37 (245).

свідки про приналежність до української нації від нашої Місії), виявляли велику завзятість. Подавалися колективні протести, але доводилося вести гостру індивідуальну боротьбу, яка не могла не вражати французьких урядовців. Були випадки, коли, одержуючи *carte d'identité* з написом «russe», наше люде рвали її на очах у урядовця, платили штраф і... врешті одержували документи із зазначенням їхнього українського походження.

Але перше загальне масове втручання еміграції в боротьбу, що вже велася в Женеві, відноситься до весни 1929 р. Всі читачі, звичайно, пригадують собі, що з ініціативи Генеральної Ради у Франції збиралися підписи під петицією до Високого Комісара Ліги Націй, в якій висловлювався протест проти порушення найелементарніших прав людини, що-до нас і цілковито підтримувалися ті заяви і ті аргументи, які зроблені були мною у Женеві.

Ця петиція (дублікати надсилалися мені) уявляє з себе в високій мірі цікавий документ, як перший однодушний виступ нашої еміграції. Надіслано було безліч окремих друкованих листів вкритих підписами і печатками. Всі центральні організації і більше сотні місцевих приєдналися до петиції. Кільки тисяч поодиноких осіб побажали ще й індивідуально подати свій голос у цій справі. Петицію надіслано було з трьох континентів (Європі, Азії, Америки) і з 21 держави. Ясно, що такий виступ еміграції, за який ми повідомляли закордонне громадянство, як найширше, не міг не заімпонувати. Звичайно, не вся еміграція, розкидана по дрібним містам і селам по всім країнам і державам, могла реально відгукнутися, але й те було дивно, що за 3-4 тижня вдалося зібрати таку силу підписів.

Підпирали петицію і ті кола еміграції, що стоять на ґрунті визнання УНР і ті, які стоять в опозиції, і ті, що вважають себе республіканцями, і переконані монархично-гетьманські кола. Єдиним дисонансом була заява Громади п. Галагана, підтримана гаряче в «Розбудові Нації» — «націоналістами». Але треба сказати, що цей виступ викликав такі протести з боку ширших кол еміграції, що сам автор їх, п. Галаган, постарався радикально змінити свої позиції, а «націоналісти» навіть самі стали виявляти охоту спробувати свої сили на женевському ґрунті. І коли минулого року їхній *porte-parole* був п. Сціборський, якого статті проти мене з таким захопленням цитував п. Керенський в «Днях», то тепер виступає в їх імені п. Д. Андрієвський в тоні цілком іншому, коректному, а наміри його ті самі в цьому відношенні, що і у нас. Шкода тільки, що п. Андрієвський для чогось (див. «Укр. Голос») хоче звузити коло тих міжнародних чинників, що нас підтримували у Женеві і говорять, що будім то ми спіралися тільки на польську делегацію. Невже так тяжко перечитати де-кільки номерів «Тризуба», щоб знати правду? Але тепер ми полегшимо завдання націоналістів: перечитавши тільки мою попередню статтю, вони побачать, що в нашій справі крім польської делегації, яка на початку особливо нас підтримала, виявили своє велике співчуття п. Зюмета, міністр Венеції, а також п. Антоніяде, делегат Румунії. Крім того ціла низка представників інших держав в тій чи іншій мірі давали нам свою підтримку. Але це між иншим; добре то, що тепер ми можемо говорити, що в «женевській справі» існує єдиний український фронт. Без ріжниць думок і напрямків кожний український емігрант одстоює своє право зватися українцем в своєму паспорті.

«Женевська справа» була одним з головних імпульсів і що-до організації Головної Еміграційної Ради.

Коли наші найбільші центральні установи вже раніше дали одній і тій же особі, а саме мені, свої уповноваження, то по весні 1929 року вже остаточно назріла потреба створити цілий орган, що мав би систематично репрезентувати еміграцію і провадити всі ті справи, які можна подужати тільки гуртом. Так збиралася в червні 1929 року — перша конференція української еміграції, яка утворила Головну Раду і обрала її сталою президентом. З того часу і «женевську справу» ми вже провадили колективно в імені більш, як 80 відс. цілої нашої еміграції.

Тим часом в січні 1930 року піднявся дуже активний рух місцевого характеру, а саме в Чехословаччині. З'явився він почасти наслідком затяжки справи, головню ж через те, що чехословацький уряд, підписавши відповідну конвенцію, видав наказ, щоб всі емігранти з бувшої російської імперії взяли собі нансеновські паспорти без огляду на те, чи zostаються вони в Чехії, чи ідуть за кордон. І от «прукази», де зазначалося завжди українське походження, наші емігранти мусіли міняти на нансеновські паспорти, і там їм писали «росіяне». Це викликало протести таких організацій, як «Об'єднання» (що входить до Головної Ради), але особливо активно взялися за цю справу в Подебрадах, де створилася комісія на чолі з проф. Мартосом. Ця комісія стала розвивати досить активну діяльність, як серед нашої еміграції в Чехії, так і перед місцевим урядом. Далі проф. Мартос в імені своєї комісії став розсилати листи і до різних організацій, що існують по-за межами Чехії. При цьому на початку він цілковито ігнорував існування Головної Ради, звертаючись до неї тільки як до одної з організацій, поминаючи те, що Головна Рада вже провадила «жєневську справу» і то в імені що найменше 80 відс. цілої еміграції. Проф. Мартос в імені комісії писав в своїх обіжниках в такому тоні, що буцім то центр боротьби цілої еміграції створився в Подебрадах. Але президія Головної Ради спокіно поставилася до цієї своєї рола «емігрантської отаманії», не виступила з жадним протестом, а навпаки увійшла в безпосередній контакт з комісією проф. Мартоса. Дійсно, виявилось, що ми мали рацію і що жадної злої волі тут не було, що Подебрадська комісія повела паралельну незалежну, але цілком координовану акцію з нами. Коли проф. Мартос в імені своєї комісії з'явився в Жєневі і поруч з мною провадив працю, то вона ні в якій мірі не перешкоджала, а в багатьох випадках ставала мені ж у допомозі. На заклик комісії проф. Мартоса якийсь час в Празі збиралися представники цілої низки організацій, де поруч з прихильними або нейтральними що-до Головної Ради організаціями з'явилася і вся опозиція наша, що купчиться, як відомо головним чином в Чехословаччині. Були в цьому несподіваному єднанню і спроби використати нагоду в своїх групових інтересах, але з того, здається, мало що вийшло. Для «жєневської справи» вироблено було на спільних засіданнях величезний мемуар, досить цікавий по змісту, але за великий, щоб мати шанс дійсно вплинути у Жєневі, бо там, крім справ, в яких люде самі зацікавлені, з більшою охотою читають короткі заяви. Але саме головне значіння роботи і проф. Мартоса з його Подебрадською комісією, і цих спільних засідань полягає в тих протестах, які вони подали на місці в самій Чехії, в організації масової боротьби на місцевому ґрунті проти кривди, яку роблять нам. І в результаті такі добилися того, що в Чехословаччині (як вже раніше в Румунії і почасти і в Польщі) стали нашим емігрантам писати в паспортах і додаток «українського походження».

Отже і ця масова акція на місцевому, але важливому для нас терені відіграє в історії нашої боротьби чималу ролю.

\* \* \*

Тим часом надходив час другої сесії міждержавної дорадчої комісії для біженців. Ще починаючи з осені минулого року в Жєневі, а потім в Парижі і в інших столицях старався я з'ясувати, як стоїть справа і вплинути на кого треба. З'ясувалася така ситуація, що для того, щоб добитися повного задоволення всіх наших вимог, необхідно перевести на засіданню комісії постанову, що має бути скликана спеціальна міждержавна конференція, такої ж сили, як та, що затвердила в 1926 р. систему паспортів Нансена. Але разом з тим, інформації, які я зібрав, показали, що зараз це є абсолютно неможливо. З другого боку, я все ж з'ясував, що наші заходи де-що змінили в настроях головних членів комісії, яка мала зібратися 2 вересня. Коли минулого разу, себ-то в травні 1929 р., три держави, і серед них одна велика, ставилися цілковито неґативно до нашого жадання, то тепер вони погоджувалися пристати до такої компромісової формули:

комісія не перешкоджає тому, щоб кожна держава сама, примінюючи систему паспортів Нансена, зробила би ті зміни, які вважатиме потрібним.

Ми згадували, що властиво це вже і робилося, але найбільший аргумент, який висувався проти нас, коли ми просили у того чи іншого уряду проробити відповідні зміни в паспорті, був той, що, мовляв, вони зв'язані постановою женецьких конвенцій. Через це, навіть задовольняючи наші вимоги, вони робили, це так би мовити провізорично.

Обміркуювши ситуацію президія Головної Ради вирішила добитися принаймні компромісового рішення, чи роз'яснення комісії. Такої ж думки був і проф. Мартос, що стільки зусиль приклав саме до практичного поладження справи і сам з'явився, як ми вже згадували, до Женеві. Отже зваживши всі обставини вже на місці, в Женеві, я вирішив справу поставити на порядок денний. Як вона там перейшла, про це читачі «Три-зуба» вже знають з кореспонденцій нашого дописувача з Женеві.

Виступ Антоніяде, делегата Румунії, підпиртий п. Обремським, делегатом Польщі, був дуже влучним і тактовним. Опозиція проти не зважилася виступати. Мовчали навіть росіяне. Сам голова, француз де-Навай, підкреслив, що він не бачить в нинішній постановці (себ-то так, як то зробив п. Антоніяде) жадної політики і дає те роз'яснення, яке нам було потрібне. На жаль через прикрі непорозуміння між п. Антоніяде і Головою, я не зміг там же на місці зафіксувати те, що ми здобули частково і заявити, що ми і на далі продовжуватимемо домагатися повного задоволення наших жадань. Але на другий же день я це зробив в формі листовній.

Таким чином ми властиво добилися на цій сесії того, чого саме жадали від неї: ми знаємо, що кожна держава, кожний уряд, не питаючи Женеві, примінюючи на практиці паспорт Нансена, може зробити відповідні в них зміни. На це роз'яснення комісії ми можемо спиратися, переводячи свою боротьбу далі.

Сама ж боротьба переноситься тепер з центру на периферію. Властиво життя це зробило вже раніше. Так саме провадилася справа, як ми це згадували вище, у Чехословаччині. Так нині вона повинна переводитися скрізь, де ще нам пишуть в паспортах, що ми є «росіяне».

Наше чергове завдання, чергове завдання цілої нашої еміграції — добитися за всяку ціну перед всіма державами і перед всіма урядами, щоб в паспортах так чи инакше зазначалося наше українське походження. Коли ми зможемо сказати, що нема вже такої країни, де б нам робили кривду, іменуючи нас чужим національним ім'ям, тоді про це доведемо ми, кому слід. Тоді до нас, як українців, будуть ставитися люде з повагою.

Отже центральні і місцеві наші емігрантські установи мусять пильно стежити, добиватися, в разі потреби протестувати, щоби в Нансенівських паспортах писалося кожному нашому емігрантові «d'origine ukrainienne». Про свої заходи, в імені Головної Ради, я дуже прошу завжди нас повідомляти, щоби ми були в курсі тої боротьби, що ведеться на місцях.

Але цього мало: необхідна активність і поодиноких осіб, кожного емігранта нашого, що бере паспорт. Він, цей поодинокий емігрант, своєю твердістю і упертістю найкраще зможе довести нашу гідність, нашу віданість своїй батьківщині і до поодиноких наших громадян звертаю свій заклик: виконайте ваше чергове завдання, ставайте самі на оборону нашої честі і національного імені!

Те, що ми в самій Лізі Націй добилися тільки негативного, так мовити, рішення (вони, мовляв, не перешкоджають), звичайно не йде на користь самої Ліги Націй. Вона показує всю нерішучість цієї установи, що так за-



тягує кожне рішення, що так боїться взяти на себе відповідальність.

Але ми мусимо приймати це, як факт, і йти тим шляхом, який вказує нам життя. До Ліги Націй з цим питанням ми ще повернемося і в свій час доб'ємося не тільки одних негативних рішень. Ми так само, як і другі народи, будемо боротися за своє право в цій світовій установі, значінням і ролям якої ми ніяк нехтувати не збираємося.

Олександр Шульгин.

### 3 Україна.

Маючи цілу низку надзвичайно цікавих листів в Україні, вважаю потрібними частиною матеріалу, що має загальний характер, поділитися з читачами «Тризуба». На жаль вони з літа і де-що в них не має нині вже особливо актуального характеру. Тим часом ці листи цінні, як людські документи, як фотографічні негативи, що відбивають життя на Великій Україні.

Торкаючися суду над членами Союзу визволення України (коли писався лист, то вирок суду ще не був відомий) автор каже, що справа ця «набула у нас величезного значіння і на неї звернено громадську думку цілої України».

«ІПУ, читаємо в цьому листі, бачучи міжнародні ускладнення, від яких тягне не зовсім приємний вітрець і бажаючи не дати змоги залетіти йому й зупинитися на Україні, вирішило ізолювати, а тим самим і паралізувати усі українські культурні сили, серед яких ще живе дух козацький і надія на незалежність України. Українських діячів, що були на Україні, не можна було усунути зі своїх місць якимось благовидним шляхом і ІПУ утворює організацію, пронизує її провокацією в квадрати, а потім, перевівши масові арешти українців, виступає з оголошенням про відкриття підпільної організації».

«... Щоб тримати маси під напруженням і вдовбувати їм вголови кожний раз, що судять саму згядлу контр-революцію, скликаються мітинги, де різні мерзотники виливають на голови «підсудних» помий і тут же вимагають складати всілякі протести. Всякий, що осмілився промовити хоч одне слово в захист обвинувачених, вважається контр-революціонером, членом Союзу Визволення України і кожної хвили може сподіватися відвідин ІПУ. Одного разу кілька студентів одягли на свято Шевченка вишиті сорочки — їм зараз-же припаяли причасність до СВУ...»

«... Між иншим на одному з мітингів протесту проти СВУ в Одесі студентка (Х) крикнула: «Хай живе Ефремов».

Само собою зрозуміло, що автор цього листа не приносить нам жадних сенсаційних новин. Ми дуже добре знаємо ціну казньонним протестам і чудово знаємо механіку штучного творення громадського «обурення», але ці витяги ще раз підкреслюють умови того морального і фізичного кріпацтва, яке запроваджено комуністами.

Автор цитованого листа, стверджуючи, що серед селянства панують великі симпатії до підсудних, між иншими каже:

«Для того, щоб менше було прихильників для СВУ, ІПУ і тут знайшлося: заарештувало велику силу українців і, продержавши їх пів року під замком, нарешті — лише за те, що не сподобалися обличчя заарештованих — повисіляли їх тим-же шляхом, що й царат — на глуху і далеку північ — до Архангельська та Вологди...»

«... ІПУ, знаючи, що ідея самостійности України завжди буде жити, що українці ще сотні разів будуть вставати й класти усе найдорожче на вівтар незалежної України, що так чи инакше встануть постаті розстріляних Че-Ка борців за краще майбутнє, що ріки крові, про-

литі українцями на протязі всієї історії, а особливо під час перебування під чоботом гнобительської Москви, врешті решт все-ж таки затоплять розбійників усього світу, що зійшлися розплинати Україну, вирішило унешкодити цвіт української нації...»

«... Громадський обвинувач понабирав силу якихось неіснуючих документів, весь час ними оперує і намагається довести, що українці хотіли... створити єдину неділимую Росію!? Що українці розстрілювали тисячами селян?! Що українці запродали Україну західному капіталу. Що українці хотіли повернути Україну на колонію й т. ін. Пускаючи порох у вічі, червона професура по всіх ВУЗ-ах починає роспинатися і з катедр проповідувати та запевняти, що Україна зараз незалежна й самостійна республіка і що вона, по власному бажанню, може вийти з СРСР. Студент, що запитав: «А за що-ж тоді заарештували СБУ», був заарештований і дістав назву — контр-революціонера, шовініста, члена СБУ, куркуля то що...»

Дуже-ж кудию мусить бути большевицька самостійність української совітської республіки, коли українське населення не відчуває цієї самостійности, коли її треба доводити і коли доводи ці узасаднюються агентами ПУ. Тим часом, слід признати де-яку рацію й большевикам. Де в чому Україна дійсно має цілковиту незалежність: Україна — незалежна від українців, від волі населення України.

Далі в листі пишеться про другу болячку, про колективізацію. Про неї автор листа каже:

«Другим важливим моментом політичної ситуації на Україні є справа колективізації. Колективізація це єсть той поріг, на якому совдеп мусить зломити собі голову. Не урахувуючи того, що наш український селянин по своїй природі єсть власник, індивідуаліст і самостійник, совдепи галопом почали переводити колективізацію. Для цього були змобілізовані всі комуністи, комсомольці та інша братія й надіслані на села.

З'явившись на місцях, вони зразу взялися за агітацію, але, бачучи що нічого не помагає, почали вживати інших заходів, а саме застрашувалися на папері, але з від'їздом «колективи» розліталися. Колективізація починалася з того, що всі зганяли до гурту курей, гусей, свиней, овець і все це залишалось без догляду. Зачувши про таку роботу, селянство почало вирізувати навіть велику худобу, не кажучи вже про овець та свиней. Дзерно стягалось з кожного селянина і зсипалось в спеціально призначене місце, крім того з кожного селянина стягали ще великий вступний внесок та інші побори. Місяць чи півтора тому обурення проти колективізації досягло кульмінаційного пункту, палиця перегнула: селянство почало палити склепи з дзерном, вбивати голів тсозів (т-во сприяння обробленню землі), бити міліціонерів, забирати худобу і нищити всі ознаки колективізації. В де-яких місцях селяне взялися за вила та за зброю. Совдепи почали хвилюватися і випускати з рук віжки. Підчас переведення колективізації, всіх, хто від неї відмовлявся, охрещували куркулем, виганяли з хат і, не даючи їм жадного майна, під охороною відпраляли разом з родинами на залізничний двірець і відсилали до Сибіру. Скільки було вислано, тяжко сказати, але мабуть не мало, бо з однієї тільки Одеської округи вислано кілька тисяч душ.

На цьому ґрунті в березні місяці на Одещині розвернулися досить гучні події. Почалися вони з сел Червоно-Повстанського району, де в селах Яськи, Троїцьке та в ін. значна частина селян почала розбирати худобу та сільсько-господарчі знаряддя з колективів. Начальство кинулося боронити колективи і на цьому ґрунті почалися справжні бої. В одному з сел Червоно-Повстанського району убили голову колгоспу та підпалили де-кілька колгоспів. Події скоро перекинулися і в інші райони. Для втихомирення було кинуте міліцію, а потім і війську, яке вчинило «суд і розправу» та перевело масові арешти... В процесі цієї колгоспної завірюхи влада побачила, що справа не зовсім проста і становить велику загрозу. В газетах з'явився лист Сталіна: «Запаморочення від успіхів»,

а преса підняла крик про перекручування на місцях та про те, що надале буде провадитися лише добровільна колективізація. Одночасно для заіспоконення пристрастей, почали ніби то притягати до відповідальності деяких особливо гарячих колективізаторів, ніби то за викривлення парітійної лінії. По суті ж була переведена перетасовка партійців з одної округи до другої».

Так большевицька влада, яка називає себе «селянською», заводить новітнє кріпачтво, не зупиняючися перед фізичним знищенням десятків тисяч трудового селянства.

Автор другого листа з Херсонщини дає ще більш соковитий малюнок життя під большевиками.

Він пише: «Як і слід було сподіватися, «роскулачення» не скрізь проходить так, як цього хочеться владі. На Зін'ївщини (зразкова округа) спостерігаються випадки збройного опору заходам влади в справі розкуркулення та суцільної колективізації.

В Ново-Миргородському районі деякі села повстали проти влади, але рух цей було придушено, ватажків виявлено та знищено, а найбільш активний елемент вислано. Решта в зруйнованому селі змушена робити все, що вимагає від них влада. Були окр мі заворушення і на Одещині. На базарах у місті нічого не можна було дістати, бо мудрі «колективізатори» дійшли до того, що конфіскували все те, що селянин віз на базар. Під загрозою голоду прийшлося піти на «зміну курсу», бо кооперативи тільки добре збирають гроші від пайщиків, але крім хліба та картоплі нічого не можуть дати. Правда, вина та горілки можна дістати скільки завгодно. Гасло, під яким провадиться колективізація: «Знищити куркуля, як класу». В одеській окрузі це гасло переводилося особливо ретельно. В розгар колективізаційної гарячки набивали товарів вагони людьми (скільки влізе), дозволивши кожній родині взяти обмежену кількість (не більше 15 пудів) вантажу та до 200 карбованців грошей. Вагони заплombували і в такому стані тримали людей запертими по 5-6 доб, а коли плombи познімали (звичайно далеко за межами Одещини), то в вагонах понаходили багато мертвих дітей, хворих жінок і чоловіків.

Одеську партію «куркулів» вислано під Вологду, оселили їх там у церкві, побудувавши в ній нари в 3 поверхи. Люди попали в жахливі умовини — жирів дістати зовсім не можуть, а звичайні продукти мусять купувати з надвишкою на 50-75 відс., як «нетрудовий елемент». Де-хто прислав листи своїм родичам, в яких благають про допомогу.

Сталінський лист вніс певну дезорганізацію серед «ширих» провадирів розкуркулення та суцільної колективізації. Дрібна сошка тепер поплатиться за свою ширість, а з рештою провадиться те що і раніше, тільки може не в такий брутальний спосіб. Жадної зміни курсу на селі не відчувається. Очевидячки ці зміни тільки для Європи. Не зважаючи на те, що у нас переведено колективізацію на всі 100 відс. і вислано всіх куркулів, газети і зараз продовжують галасувати, що куркуль перешкоджає переводити колективізацію. Ця, на перший погляд нісенітниця, пояснюється тим, що ознаки куркуля ніякими декретами не стабілізовані. Той хто вчора вважався незаможником, нині переводиться владою в категорію куркулів. Як так будуть йти й далі, то в недовзі до куркулів будуть віднесені всі, хто ще не роспих від голодовки».

Наколи би ми не мали совітських газет, які після листів Сталіна почали наввипередки наводити факти так званого «викривлення партійних директив» підчас колективізації, то наведені в листах факти могли би викликати певні сумніви, навіть у тих, хто добре знає большевиків та большевицьку практику. Але газети переповнені такими жахливими фактами, яких не знає ні одна сама дика країна. Для ілюстрації візьмемо кілька фактів лише з одного числа газети «Чорноморська Комуна» (ч. 193). В цій газеті читасмо:

«На хуторі Царегол, Петровської сільради, Березівського району, до бідняка, члена комітету незможних селян, Андрія Тимошенка пришов промміліціонер Оберович та почав вимагати, щоб той негайно завів свою

корову на спільну обору. Тимошенко відмовився. Оберович наказав сільвиконавцям силою взяти корову, а за «опір» сільрада, при уповноваженому райвиконкому Грінбергові, склала акт, обвинувачуючи Тимошенка в ... «агітаційній роботі проти усупільнення корів». Тимошенка заарештували.

«Маріано-Чегодарівська сільрада Цебриківського району заарештувала бідняка Тараса Бондаренка «за агітацію проти вступу до тсозу». Що то була за «агітація», видно з акту, який сільрада надіслала до райміліції:

«Акт, складений ... і т. ин. При подачі заяв членами КНС у ТСОЗ, згідно постанові загальних зборів КНС, щоб увійти всім у колгосп, Бондаренко, в присутності громадян села сказав таку агітацію:

— Я не піду до колективу, бо там палива не дають.

Такий виступ вважаємо за зрив кампанії стовідсоткової суцільної колективізації».

А чого-ж власне, запитує «Чорноморська Комуна», домагалися цебриківські головогяпи? Невже того, щоб Бондаренко прилюдно заявив, що «паливо, мовляв, дають», хоч і не вірно? Чи гадали, що саме а р е ш т і є найкращий «доказ» корисності колективізації?

Надто відзначається гидотним, справді «держимордівським» адмініструванням Гросулівський район. Тут де-котрі уповноважені райвиконкому покладали, що найкращий засіб мобілізувати насіння це — арешти. Про масову роботу серед бідняцько-середняцьких кол забули, бо надто «захопилися» арештами.

Уповноважений райвиконкому Лепік пише до міліції на бланках зі штампом «Держкіно ім. Фрунзе»:

— Надсилаю такого то, як особу, що не здає засівний матеріал. Прошу завести справу та тримати ... поки не скажу.

— Голова Бугайської сільради надіслав до Райміліції заарештованого з таким папірцем: «При сьому надсилається заарештований громадянин Домбровський Ерофей, який злісно відхиляється здавати засів-матеріал. Господарство Домбровського середняцьке. Господарем з'являється Домбровська Палашка, але за її непрацездатністю, надсилаємо її сина». Це, правда, скидається на анекдот. Але анекдот цей надто прикрий. Тим більш, як-що додати, що Ерофей Домбровський, який навіть і не господарь, є д е м о б і л і з о в а н и й ч е р в о н о а р м і е ц ь . Але... сільрада, видно, вирішила застосувати «родову запоруку».

Так пише тепер та сама «Чорноморська комуна», яка за місяць перед тим люто накидалася на колективізаторів за мляве переведення праці та за потакання куркулям.

Але цитуємо далі теж саме число «Чорноморської Комуни»: «Уповноважений А.-Іванівського райвиконкому Андрусенко дуже «оригінально» зрозумів завдання масової роботи серед селян. На зборах селян с. Каратаєво він загрожував револьвером тим, хто не здасть на строк ярове насіння. 20 селян він тут таки на сході оголосив «заложниками», що «відповідатимуть за стовідсотковий збір насіння».

«...От приміром, каже далі «Чорноморська Комуна», на хуторі «Гросман», Романівської сільради, Троїцького району, градоначальники з партквитками в кишені здійснюють директиву партії у такий спосіб: «на хутір прибув уповноважений з району тов. Ігнат'єв — пише нам дописувач Москаленко, — працювати в колективізації. Ігнат'єв почав з того, що зняв галас на зборах селян, тупав ногами, стукав по столі і переконував:

— Коли не підете до Тсозу — підете на Соловки. А як не вишлемо на Соловки, накладатимемо такі податки, що й не дихнеш, землі не дамо й вижинемо з хати на болото.

Мова Ігнат'єва «вплинула». Селяне потяглися до Тсозу з заявами про вступ.

Голова Тсозу, як повідомляє той таки дописувач, — не відстав від

свого начальства і поглибив цю ганебну, мерзотну справу. Цей знаменитий голова Байбузенко, надавши своїй фізіonomії що найповажнішого виразу, заявив:

— Давай до заяри 5 карбованців, а інакше й заяви не будемо розглядати.

Нічого робити. Біднота посунулася з заявами назад і пішла до куркулів шапкувати 5 карбованців, щоб уступити до Тсозу. Треба ж було задовольнити начальницьке серце покорою. Тим паче, що Байбузенко «переконавав» колгоспників так:

— «Як не буде 5 карбованців, то я тебе з землі зітру. 5 хати на болото викину». Приїхав і представник РВК Котляров, але справи він не поліпшив, тільки обляяв селян найбрутальнішою лайкою і віконець підірвав довір'я до Тсозу.

— От, бачиш, що воно виходить, — казали жінки до чоловіків, А. ти мені брехав про Тсоз. Нас там, он каже Котляров, на котлети різати-муть.

«Другий юродивий — з Овідіополя, пише та ж гаки «Чорноморська Комуна», з партвиптком у кишені і з мандатом уповноваженого від РПК — тов. Блажко — в с. Калаглії виконує свою роллю куди курьозніше. Сталося це так: захотілося Блажкові, як повідомляє дописувач Олександр, пригостити своїх гостей, як порядний господар. Для того він доручає трьом бандитам «купити» продукти на селі.

Як не подбати про доручення начальства. Ця компанія «купує». У ночі, як злодії, вдираються до бідноти та середняків у хати й вимагають продуктів для свого очманілого начальства:

«Не даєш — роскуркулю!»

Знахабнілі бандити, що діяли за дорученням уповноваженого РПК Блажка, дійшли до найвищого зухвальства. Одного селянина, що не хотів давати сала, витягли силоміць з хати на двір і там таки «купчили» — присилували дати, що чоловік мав.

Глибокої ночі, упоравшись з бандитською роботою, компанія принесла Блажкові сало, масло, яйця, вино, доповівши, що все це ... купили за 2 карбованця 25 копійок.

Наш юродивий не поцікавився, чому так дешево добули продукти. Він задоволений з того, що його наказ так блискавично швидко виконали і, зібравши компанію, попіячив і погуляв з ними.

Чи діється, щось подібне в будь-якій іншій країні цілого світу? Чи може нормальна людина агітувати за заведення такого ладу й за межами совленії?

Ні! Пропагувати комунізм — з його московською практикою — можуть тепер лише добре оплачені агенти комуністичного інтернаціоналу, що не звикли, або не бажать заробляти хліб тяжкою працею.

«Чорноморська Комуна» нині, коли московське начальство наказало виявити обурення, щоби цим шляхом хоч трохи заспокоїти населення і відвернути небезпеку загального повстання, накидається з лайкою на своїх юродивих партійців.

Але ж населенню від цього не лекше, особливо тим, кого зруйновано до щенту і в заломбованих вагонах відправлено на північ.

А саме головне, що наведені тут факти не єсть явищами випадковими. Вони творять совітську систему і мають всесоюзний характер.

Лише з одного числа 193 «Чорноморської Комуни» можна було би навести до двадцяти подібних фактів.

Тимчасом обмежуся ще лише одною цитатою:

«У с. Волкові, Тарасо-Шевченківського району, організовано ударну бригаду весняної сівби. До бригади увійшли голова сільради Ніколас, член управи зернового товариства Вільгельм та громадяне Г. А. Вольф, Г. С. Вольф та Вірт. Частина з них члени колгоспа «Пример».

Оця компанія, начеб для «мобілізації насіння», почала нічні наскоки на господарства, на ділі вимагаючи продукти для гулянки. В одній вдови

забрали 18 відер вина. До вина треба закуску. Ця зграя вдерлася до другого громадянина і забрала в нього шинку.

За цим пішла «мобілізація» курей то що.

Упоравшись з «роботою», купка злочинців розпочала п'ячити, тероризувати селянську бідноту та далі робити незаконні конфіскації.

У ночі проти 2-го березня десятихатник Унгельмах, розставляючи охорону колгоспу, натрапив на цю компанію і хотів послати верхівця до району сповістити про це парторганізацію. Компанія, щоб запобігти, побила десятихатника. А щоб приховати огидні злочини, тої ж ночі викликали всіх покривджених громадян до сільради, щоб «ліквідувати». Нахабники викликали кожного зокрема і пропонували мовчати про те, що трапилось, загрожуючи Соловками. У вдови Геппер взяли розписку, що не брали вина, в інших, що не брали курей то що.

В Благоївському районі голова райвиконкому (член партії) Богуцький на зборач селянського активу казав так:

«Через кепську мобілізацію насіння сьогодні підписую смертний вирок. Негайно пропоную відкрити ями та дати насіння, бо інакше почнемо відбирати все майно, аж до печеного хліба».

Про настрої населення говорити не доводиться. Вони кожному зрозумілі. Але про них нам можуть розповісти дописувачи большевицької ж таки преси.

Комуніст Рогачов, що приймав участь в хлібозаготовках, в газеті «Красний Черноморець» ч. 232 пише:

«Район Павлівської сільради, де нам довелося довго працювати, день і ніч шумів на різні голоси.

Збирались люди і махали руками, не розуміли нових заходів партії та совітської влади. Приходили до селян кулаки, називали себе «комуністами», користувались темнотою та забитістю бідноти, перекручували політику партії як їм хотілося.

— Багато землі у совхозів, треба віддати і селянам!

— Не дають розвиватися господарству, а вимагають хліба!

— Дали б трактор на два-три господарства!

Таким чином складалася ідея кулацького господарства і точилася зброя із арсеналу правого ухиду... Вигадували різні байки:

«В місті, на базарі сидить зажурений селянин, схиливши низько голову... Побачив те робітник, підходить до нього й питає: — Про що замислився?...

— Та як же його не замислюватися?

— Але про що?...

— Про що?... Про землю! При царі земля була царська, а хліб наш, зараз земля наша, а хліб ваш...»

Тепер після переведення колективізації, селянин не може сказати й цього, бо зараз він не має ні землі, ні хліба.

Дмитро Геродот.

---

### 3 міжнароднього життя.

---

— Діялог двох міністрів у Женеві. — Інтерв'ю президента. — Зміна влади в Австрії.

Голосні успіхи гаєнкрейцерів на виборах до німецького парламенту зачинають даватися в знаки в різноманітних площинах міжнароднього життя, часом навіть там, де того наче б то можна було й не сподіватися.

У Лізі Націй взаятий факт замутив атмосферу не тільки позаулісових розмов, так званих приватних нарад, сніданків і т. и., але відбився навіть і на виступах ораторів у публічних засіданнях. Останній такий випадок стався на загальних зборах Ліги, де дискутувався рапорт третьої комісії, що до її компетенції належить підготовне розроблення питання про обезброєння. Комісія, здавши звіт з своєї праці, зробила заяву, в якій висловила завірення, що вже в своїй листопадовій сесії вона зможе остаточно закінчити свій проєкт конвенції про розброєння, і що таким чином Верховна Рада Ліги в найближчому часі зможе скликати міжнародну конференцію з того приводу.

Ця наче б то цілком формальна заява викликала, однак, велику дебатую по суті цілого питання, виявивши перед світом ще раз наочно, що в питаннях розброєння європейські держави, як і в багатьох інших, не є одностайні; що поділилися вони на два табори, які сполучити між собою тяжко, а може й зовсім неможливо. До першого з них належить Франція та її союзники сьогоднішні на континенті, до другого — Німеччина, Австрія й Угорщина, підримані Італією і до певної міри також Англією. Обидва табори в голос волюють довести Європу до стадії безпеки та розброєння, але не погоджуються вони що-до послідовності в досягненні цієї мети. Перший табір стоїть за тим, що спочатку мусить бути утворена реально гарантована забезпеченість од війни, і лише потім вже можна буде приступити до розброєння. Другий табір висловлюється навпаки: розброєння вже саме, фактом своїм дасть реальні гарантії забезпеченості кожної держави.

Ці тези не нові. Вони зробилися одночасно з тим, як у Женеві кілька літ тому вперше було реально поставлено питання про розброєння. На трибуні Ліги Націй їх поспішно боронили найвидатніші представники, — в першу чергу Аристид Бріан та д-р Штреземан, що його місце припало тепер д-ру Курціусові. Але до цього часу міжнародна атмосфера була спокійніша, і названі державні муні, — по-за тим, що їх тези були протилежні, — знаходили ту чи іншу можливість не тільки словесної, але й чинної згоди. З тої згоди повстав Локарнський пакт, пакт Келого, передчасне припинення рейнської окупації, план Дауса, а потім Юнга і т. и. Тепер же, коли над Німеччиною змарою занялося привіддя ультра-націоналістичного диктаторського режиму, чинна згода між ними перервалася, припинилася наче б то навіть і згода словесна. Принаймні такими рисами означений був словесний турнір двох закордонних міністрів, — французького й німецького, — що стався тими днями у Женеві на згаданому засіданню Ліги Націй.

Аристид Бріан виступив там з гарячою промовою, яка де в чому була наче б то одмінною від тих промов, що він їх багато виголосив з тої самої трибуни і на ту саму тему про розброєння та про наближення до Німеччини. Прихильник франко-німецького погодження та співпраці, він немов би подекуди втратив віру до цієї ідеї, і в його останньому виступі були такі моменти, що здавалося, як зауважує «Journal de Genève», наче він сам відповідає сам собі, а не своїм противникам.

На початку своєї промови французький міністр нагадав про настрої, що були в Лізі Націй, коли перед нею встало питання про розброєння. Настрої ті, сказав він, можна характеризувати словами: «Всі за одного, один за всіх!»

Коли б такого роду взаємне зобов'язання було прийняте й підписане, ні одна держава не мала б права одмовитися од широкого обмеження свого розброєння. Був навіть такий час, коли це взаємне зобов'язання, здавалося, от-от стане фактом, але цей прекрасний порив було розбито. І сьогодні треба визнати, що міжнародне становище змінилося. Кожна держава пішла своєю дорогою і кожна з них повинна на свій раху-

нок взятися до заходів перестороги, аби не пошитися у дурні і не стати чисюь жертвою.

Промовець далі нагадує ту політику замирення, яку, з його ініціативи, веда Франція останні роки в міжнародній площині і спеціально в справі обмеження своїх збройних сил, хоч обставини для того й не були такі вже сприятливі. На сьогодні умови змінилися ще далеко на гірше, бо-ж, — вказує Аристид Бріан:

Тими днями, коли тут з моїх уст падали самі тільки слова згоди, співпраці і замирення, — слова, що за них мені часом жорстоко докоряли, — в той самий час залунав у просторі гомін із німецьких виборних урн, і в відповідь собі почув я з них голоси ненависти й смерті.

Голоси ті з'явилися для французького міністра закордонних справ грізною пересторогою, і він з світової трибуни Ліги Націй рішуче проголосив, що тепер в його попередній політиці наближення, замирення і розбросня настала перерва, — принаймні на той час, коли не зникне з політичного об'єкту небезпечна гітлеровська загроза.

Висловив цю сентенцію Аристид Бріан з властивою йому, — коли він того хоче, — ласкавістю, завернувши її до ввічливих серпанків дипломатичної куртуазії, але від того вона не втратила своєї ясності і рішучості. Лінія франко-німецького наближення зламана, і не знати, як, коли і якими засобами можна буде її виправити.

Це дуже добре відчули всі в Лізі Націй, а особливо прикро відчули то німецькі делегати, з д-ром Курціусом на чолі. Може, коли б на місці Курціуса був небіжчик Штреземан, той знайшов би відповідні слова, які б імпонували в Лізі Націй і на його батьківщині. Курціус тих слів не має в своєму репертуарі промовця, — мабуть тому, що не має зовнішнього, ні внутрішнього авторитету свого попередника. Його відповідь Ар. Бріанові була бліда і безбарвна. Він не боронив своєї концепції, а лише виправдував її, вказуючи на те, що з поглядами Франції не погоджуються, крім Німеччини, ще Італія й Англія. Була в його промові нерішучість, бо він не зважився обороняти гітлеровців ні виступити проти них, мабуть тому, що не знав ще, які течії візьмуть гору в Німеччині: праві чи ліві. І була в його тоні приниженість, така не характерна для німецьких дипломатів, особливо для представників Німеччини в Лізі Націй. Він говорив:

Я не репрезентую тут політичної партії, я переконаний, що виступаю іменем цілого народу. Німеччина вважає, що утримання дотеперішнього озброєння являється більшою небезпекою, ніж його обмеження, яке при сучасних умовах цілком можливо... Недавно голова французької влади вказав, що сильні і спокійні народи — це ті, що найбільше працюють для справи замирення. Народи слабкі й занепокоєні, як мій, так само мають гаряче бажання миру й волю жити в добрій згоді з усіма. Події, які сталися в Німеччині, не слід зневажати, але кризи бувають у всякого народу, і обов'язком уряду являється утримувати внутрішній порядок і працювати в міжнародній площині в напрямі анулювання тих причин, що викликали названі кризи. Для того треба поважати договори й безброюватися.

Такий діалог відбувся у Женеві між двома міністрами закордонних справ. Який наслідок того буде в Німеччині, на час коли писано ці рядки, — ще не виявлено. У Франції ж вже заговорили про поворот до влади твердо й неуступного Раймонда Пуанкаре.

\* \* \*

В англійській пресі з'явилося інтерв'ю президента чехословацької республіки. Його інтерв'ю й розмови часто трапляються в європейській



пресі. і вони незмінно цікаві і поучні, бо завжди в них можна знайти несподівані, а часом і надто сміливі для президента, думки і оцінки сучасних громадських, національних і політичних подій. Чого не можна сказати йому в офіційних заявах чи президентських посланнях, то говорить він часто устами журналістів. Бо проф. Масарик — надто своєрідна, незалежна і видатна людина, аби йому не було тісно в межах чисто президентських можливостей. І його інтерв'ю, як правило, викликають дуже живий обмін думок, особливо на його батьківщині, де вони входять до інвентарю політичного виховання чеськословацького громадянства.

Так сталося і цього разу, але на цей раз президент Масарик у розмові з журналістом зачепив дуже гострі міжнародні питання, що торкаються сусідів його батьківщини. Говорячи про європейський мир, він мав вказати своєму бесідникові, що миру тому загрожують два факти, а саме польський коридор та пангорська політика. Німеччина не може заміритися з тим, що її територію розірвано, а Угорщина так само змагається привернути свої до-воєнні кордони. Відновлення тих кордонів, на думку президента Масарика не можливе, але можливе, при відповідних умовах, певне їх виправлення, явна річ, за згодою, як великої, так і малої Антанти.

Ці заяви викликали велике незадоволення з боку Польщі та Угорщини. В Польщі зрозуміли їх так, що Чехія нічого не має проти того, щоб коридор було повернуто до Німеччини, а Угорщина образилася взагалі на самий факт твердження, що її політика — фактор, ворожий замисленню. Польський та угорський послі в Празі звернулися за поясненнями до чехословацького міністерства закордонних справ, а газети витолковували вказані заяви президента Масарика, як скісну відповідь на польсько-угорський недавній договір, в якому вказано, що Польща цілком не заінтересована що-до тих чи інших угорських кордонів. Інтерв'ю президента Масарика мало наче б то бути вказівкою на те, що Чехословаччина так само не цікавиться кордонами Польщі.

Справу з тим інтерв'ю закінчено було в чехословацькому парламенті. На запитання найбільше в тому заінтересованих словацьких депутатів голова влади дав такі пояснення.

Розмова президента з представником «London General Press» сталася півтора місяця тому, і звертає увагу те, що вона лише тепер, і то в певних газетах, опублікована. Розмова була бесідою, але не інтерв'ю, і в звіті журналіста одбилися не стільки погляди президента, скільки думки автора статті; до друку ж все те пішло — без ухвали президента. Таким чином ціла справа йде про приватну бесіду, в якій неправильно викладено думки, висловлені президентом.

Треба думати, що заява голови чехословацької влади — не офіційне лише виправдання, якими часто закінчуються подібного роду справи, але й відповідь дійсності. Бо президент Масарик не з тих «бездо анних» і безбарвних президентів, що не мають своєї власної думки, чи не вміють її обстеювати. Од слів, що ним були колись і комусь сказані, він досі ще ні разу не одмовлявся, — навіть устами голови ради міністрів.

\* \* \*

В Австрії успіхи гітлеровців одбилися впрост і безпосередне. Впала влада канцлера Шобера, що був представником буржуазної коаліції, але разом з тим користався певним авторитетом і в соціалістичних колах.

Шобер одзначився тим, що, будучи віденським поліцей-президентом, врятував австрійську столицю од бунтів ще за старого режиму, а потім року 1927 ще раз врятував її од комуністичних заколотів, до яких було втягнуто і соціал-демократичну партію. Рік тому назад його покликали на пост канцлера, бо Австрії загрозувала громадська війна, до якої невпинно готувалися озброєні загони, з одного боку — віденські соціалістичні, з другого — провінційальні дрібно-буржуазні. Шоберу пощастило втре-

те врятувати свою батьківщину. Він зломив с против обох ворожих сторін, встановив лад і спокій в державі, а для того, щоби її на майбутнє забезпечити її од загрози громадського братовбивства, перевів через парламент закон про роззброєння, як соціалістичних, так і буржуазних союзів. Але перевівши закон, не міг Шобер перевести справу реально, бо зустрів тому спротив в рядах самого уряду, а то з боку військового міністра Фауґоїна (Vaughoin), правого прихильника озброєних верств, що опинився в шерегах прихильників австрійського ґеймвера, — місцевого видання німецького фашизму.

Цей Фауґоїн і заступив місце Шобера на посту канцлера, але не його — зрештою мало відоме ім'я — характерне для нової австрійської влади. Характеризують її нові люде — кн. фон Штаремберг, міністр внутрішніх справ, та просто Губер, міністр юстиції, — обидва представники ґеймверу, при чому кн. фон-Штаремберг — навіть голова цієї організації. Характерним являється і третій член нової влади, міністр закордонних справ прелат Зейпель, що був уже один раз австрійським канцлером і використав своє державне становище для посилення того самого ґеймверу, проголосивши війну соціалістичним партіям і марксизму взагалі.

Нова австрійська влада цілковито знаходиться під впливами й контролем ґеймверу, — як вказано вище, — місцевого видання германського фашизму. Але австрійський ґеймвер де в чому одмінний од свого німецького ориґіналу. Він не має й натяку на ті радикальні соціальні вимоги, що їх можна знайти в програмі німецьких націонал-соціалістів. Це — дрібнобуржуазна консервативна організація, яка виросла в значній мірі на основі боротьби села і міста, Відня й провінції, робітництва і селянства. Вона змагається до того, аби знищити супрематію Відня в країні, розбивши віденську соціалістичну силу і поставивши на її місце силу провінційального консервативного населення. Добитися того представники ґеймверу бажать конституційною дорогою, доставши на ближчих виборах б'льшість мандатів у парламенті, і лише тоді, коли того не станеться, — взятися до методів прямої акції, себ-то до державного перевороту.

В якому напрямі підуть австрійські події, чекати вже недовго, бо вибори ті призначено на 9 число наступного листопаду.

Observer.

---

### 3 широкого світу.

---

— Під час недавніх засідань Ліги Націй голова міжнароднього антибольшевицького комітету князь Голіцин розіслав усім офіційним делеґаціям заяву з п'яти пунктів, що зробили велику сенсацію. Вони зводяться до вимоги повної самостійности усіх народів був. Росії в тім числі і України, встановлення всюди на Сході режиму свободи і ґарантування власности і т. и.

— Большевицький посол у Парижі подав офіційний протест французькому урядові з приводу того, що російські військові організації, отримавши дозвіл поновити вогонь на могилі Невідомого Вояка, зробили з того маніфестацію.

— До нового німецького рейстагу обрано 36 жінок.

— За час від 1-го червня по кінець липня с. р. на совітських залізницях під час катастроф убито 157 душ, ранено тяжко 453, розбито 112 паротягів і більше як 5.000 вагонів.

— Припинено франко-італійські переговори в справі взаємного обмеження морських озброєнь.

— Італійський уряд закрит словенську школу в Трієсті.

— Під час великого шторму коло берегів Бретані пропало без вісти 50 рибачьких човнів.

— Совітським послом до Берліну замість Крестинського призначено Хинчука, що перед тим був заступником комісара народ. господарства.

— В Лондоні розпочалася імперська конференція, прибули прем'єри усіх доміонів.

— Подався до демісії генеральний секретарь фашистської партії — Тураті.

— Московське ППУ приговорило до смертної кари совітського військового аташе в Швеції Соболева, що не захотів на виклик влади повернутися до ССРСР.

— В Москві відкрилася виставка картин відомого індуського письменника, поета і музики Рабіндраната Тагоре, що прибув туди разом з донькою знаменитого фізика Ейнштейна.

— Брюсельський суд засудив італійця де Розу за намір вбити італійського наслідника до 5 років в'язниці.

— Ісмет паша сформував новий турецький кабінет міністрів, до якого увійшли в більшості члени старого міністерства.

— З Іспанії вислано лідера каталонського національного руху полк. Масія, що був таємно з-за кордону повернувся до Барселони.

— Американський уряд зарядив ряд заходів проти большевицького демпінга, себ-то викидання на ринок краму по крайнє низьких цінах. В першу чергу американці мають унеможливити большевицьку спекуляцію на дзерновому ринку.

— В Польщі арештовано видатних лідерів опозиції в тім числі Корфанті, Вітоса, кількох комуністів, депутатів і сенаторів українців і т. д.

В Галичині переведено численні труси і арешти серед українців. Арештовано більше, як 1000 душ.

— До Німеччини повернулося з ССРСР 14 німецьких робітників-спеціалістів, що були запрошені на працю на шахтах в Донецькому басейні і не витерпіли тих рабських умов праці, які там завели большевики.

— Частина Черноморської ескадри ССРСР на чолі з крейсером «Червона Україна» незабаром має відбутти маневри в Середземному морі і відвідати Стамбул, Месину і Пірей.

# Хроніка.

## З Великої України

— У Всенародній Бібліотеці України при ВУАН відкрито виставку Коцюбинського. Експоновано твори письменників в оригіналах, літературу про Коцюбинського, бібліографічні покажчики та кілька автографів («Пр. Пр.» ч. 219 з 23. IX).

— Експедиція УАН. Із Києва виїхала експедиція УАН під керівництвом проф. Рудинського для розкопки славнозвісної всесвітньо-відомої палеолітичної станції в Мезені (на Чернігівщині). В експедиціях беруть участь археологи та геологи. Розкопки здійснюватиме Укркультурфільм («Пр. Пр.» ч. 220 з 24. IX).

— Археологічні розкопки. Закінчилися розкопки в передмісті колишнього «Княжого Києва» «Гончарів» під керівництвом члена УАН Козловської. Підчас розкопки знайшли рештки мешкань — землянки, в яких знайдено багато фрагментів посуду. В іншому місці недалеко від цих розкопок виявлено рештки кузні. Землянки стосуються XI-XII стол. Знайдено також поховання великодняжкої доби кінця XII стол. Через великий інтерес цих розкопок, їх продовжуватимуть і наступного року («Пр. Пр.» ч. 220 з 24. IX).

— Дослідження могозаїк. З ініціативи київського краевого комітету охорони пам'ятників культури та Всеукраїн. археологічного комітету влітку цього року почали великі роботи дослідження мозаїк у Софіївському соборі (11 стол.), що мають всесвітню історико-культурну цінність, щоб їх ре-

ставрувати. Роботи ці проводять під керівництвом члена академії проф. Сичова. («Пр. Пр.» ч. 218 з 21. IX).

— Заповідник ім. Шевченка. Сім років тому за постановою колегії Наркомзему поруч із заповідником НІГО — «Могила Т. Шевченка» утворено великий комплексний заповідник ім. Шевченка, до складу якого ввійшли великі лісові (805 гект.) та польові ділянки. В цьому заповіднику передбачалося провести велику роботу дослідження природи Шевченківщини і культурну роботу серед населення. Так само відпущено було і відповідні кошти. Але ніякої роботи у заповіднику не було проведено. Прошло сім літ після постанови, і постанову лишилася постановою, як завжди робиться у большевиків («Пр. Пр.» ч. 218 з 21. IX).

— Приїзд міністра закорд. справ Туреччини до Одеси. 22 вересня до Одеси прибув Гевфік Рушдібей, міністр закордонних справ Туреччини, що їхав до Москви. Візита турецького міністра є відповіддю на відвідування Караканом Туреччини. («Пр. Пр.» ч. 220 з 24. IX).

— Нові кадри на Донбас. Цими днями гірничий інститут у Сталіні відрядив 9 студентських ударних бригад на шахти для ліквідації вугільного прориву. Студенти залишаться на шахтах півтора-два місяця («Ком.» ч. 259 з 19. IX).

— Стан осінньої сівби. На 15 вересня з 11 мільйонів гект. засіяно лише 2.381 тисяча гект., отже — 23 відс. плану, причому на Лівобережжю засіяно — 42 відс., на Правобережжю

23 відс., на Полісся — 23,7 відс., а в Степу — 15, 1 відс. З цієї площі — колгоспи, що всіляко протегуються владою, спромоглися засіяти лише 762-7000 гект., тоді як індивідуальний сектор дав вже 1,618.300 гект. Большевицька преса кричить, що справа стоїть незадовільно («Ком.» ч. 259 з 19. IX). На 20 вересня загальний відсоток збільшився лише до 35,5 відс. по всій Україні. («Пр. Пр.» ч. 221 з 25. IX).

— Арешти «шкідників» на Україні. ППУ заарештувало на Україні 9 чоловік, серед яких арештовано Стасюка, що служив в відділі інкубації Укркооптаку, колишнього генерального секретаря харчових справ та члена Центральної Ради, і Пялюто, що був у Вукооспілці, колишнього члена повстанської організації «Козацька Рада». На них совітська влада зриває злість за «прориви» у продовольчій справі. Не трудно вгадати, що їх часас сувора кара («Пр. Пр.» ч. 221 з 25. IX).

— Земляне мило під Кам'янцем. На Кам'янецьчині знайдено нові родовища земляного мила. Найбільше родовищ знядено коло станції Старої Ушиці та сел. Лісковець та Мінковець. Якістю ці нові родовища земляного мила не поступаються перед Кам'янецьким та Китайгородським. («Ком.» ч. 258 з 18. IX).

— Таємно ріжуть художобу. Аби не давати за безцінь художобу на убій по багатьох селах приміської Київської смуги таємно ріжуть художобу. («Пр. Пр.» подас, що таке різання художоби відбувається у Вишгороді та в інших селах («Пр. Пр.» ч. 222 з 26. IX).

— Кінець порогів Дніпровських. Автор-оператор Годдабенко фільмує в останнє Дніпровські пороги, що незабаром будуть залиті («Пр. Пр.» ч. 219 з 23. IX).

— Большевицьке «під

халимство». Недавно розстріляно було в Москві 48 людей, яких ППУ обвинувачувало в «шкідництві». Для оправдання цього нового вбивства, на фабриках і заводах ППУ переводить резолюції, що вихваляють цей акт. «Добровільність» цих резолюцій проглядає у їхній редакції. Вони мейже всі однакові. Так, в Києві на тютюновій фабриці «робітники, робітниця й службовці вітають колегію ППУ, постійного захисника робітничої класи» і «цілком присядують до вироку ДПУ — вищої міри кари, вимагаючи такого вироку і для українських шкідників». Таке саме вітання складають і робітники головних майстерень Затону, одночасно ще й ухваляючи «піднести клопотання перед урядом про нагороду славного охоронця СССР — ППУ орденом Леніна». Так само робітники і службовці Кіно-фабрики привітали «wartового соціалістичного будівництва». Не відстали робітники і службовці галантерейно-штампувальної фабрики ім. 8 березня, що так само домагаються цієї вищої кари і для українців. Одночасно клопочуться так само про нагородження О ППУ — вірного wartового жовтневих завзювань — орденом Леніна. («Пр. Пр.» ч. 222 з 26. IX).

## З життя укр. еміґрації.

### У Франції.

— Товариство б. Вояків Армії УНР у Франції. На засіданню Управи Товариства від 27 вересня, обговорювалася низка питань, до яких належить: виключення і приоим членів Т-ва свято Св. Покрови, визначення для Військового З'їзду та таке инш. Управа намітила час скликання 2 Військового З'їзду — кінець грудня або листопаду місяців. — На тому же засіданню Управа вшанувала пам'ять донського козака

і полковника укр. армії М. Ф. Фролова вставанням.

— У к р а ї н с ь к і к о м б а т а н т и і з а к о н Л у ш е р а . Як відомо, Управа Т-ва, виходячи з вала заходів перед фр. урядом, аби останній дав можливість укр. комбатантам користатися законом Лушера, по якому можливо було отримувати державні позички, на купівлю ґрунта і будівлю. Управа Т-ва одержала від Міністерства Праці позитивну відповідь, при чому при одержанню позички, українські комбатанти прирівнюються в правах до комбатантів бельгійської армії. Всіх членів Т-ва, що зацікавлені в цій справі, прохасться звертатися до Управи Т-ва.

— П о х о р о н и ф р . к о м б а т а н т а . По запрошенню національної федерації фр. комбатантів, Управа Т-ва прийняла участь в похоронах шефа фр. комбатантів 8 і 9 ділянки Парижу п. Ено. Управа Т-ва командировала на похорони пп. сотн. Казімірчука, Шмалія та Мішанинця, які разом зі стягом Т-ва віддали останню пошану померлому. Від родини померлого одержано подяку. Присутність представників Т-ва, викликало почуття вдячності з боку фр. комбатантів та велике зацікавлення з боку фр. суспільності.

— С х о д и н и ч л е н і в Т - в а в П а р и ж у . 27 вересня в Парижі, відбулися сходини членів Т-ва, для обговорення ріжних справ. Голова Т-ва подав інформації з життя Т-ва, на які члени Т-ва висловили свої думки. Члени Т-ва висловили побажання аби з мотивів матеріального характеру, 2 Військовий З'їзд відкласти до кінця 30 або початку 31 року. День св. Покрови — свято Т-ва влаштувати урочисто 25 жовтня. Ухвалено в одну з неділь приїхати і спільними силами перекопати землю на хуторі.

— Ж у р н а л « У к р а ї н с ь к и й І н в а л і д ». Місячний орган українських інвалідів на еміграції чч. 28-30.

Ми вже звертали увагу членів Т-ва на цей гарний журнал. Останнє видання його дуже цікаве.

Крім інформаційного матеріалу, який дуже вміло підібрано, можна знайти в ньому багато матеріалу літературного характеру. В журналі уміщено кілька фотографій, серед яких треба відмітити нозу фотографію Головного Отамана С. Петлюри.

Кожний член Т-ва повинен передплачувати цей журнал та матеріально підтримувати його.

## В Чехії

— 3 діяльності У к р а ї н с ь к о г о У н і в е р с и т е т у в П р а з і . 23 вересня б. р. розпочався запис звичайних і надзвичайних слухачів. Виклади розпочинаються 15 жовтня. Серед оголошених в зимовому семестрі курсів зазначаємо наступні:

На філософичному факультеті: прив.-доц. О. Чижевський «Історія української філософії», «Історія німецької містики та її впливу у слов'ян»; проф. Д. Дорошенко «Загальний курсу української історії», «Козацькі літописи» (спеціальний курс); прив.-доц. Ф. Слюсаренко «Античні промови, яко джерело до історії грецької колонізації на південній Україні»; проф. Д. Антонович «Історія укр. мистецтва»; проф. В. Щербаківський «Залізна доба на Україні. Сармати, Готи та Гуни»; лск. Ф. Стещенко «Музична естетична аналіза «Музики до Кобзаря» М. Лисенка»; проф. С. Смаль-Стоцький «Українська мова і її говори», «Хиби укр. літературної мови»; проф. О. Колесса «Історія апокрифичної літератури на Україні і в інших слов'янських землях».

На правничому факультеті: проф. А. Яковлів «Історія судового устрою і судівництва на Україні»; проф. А. Андрієвський «Історія українського права. Право зобов'язань»; доц. О. Гайманівський «Історія державного права Київської доби»; проф. К. Лоський «Адміністративне право Радянської України».

Крім цих викладів по українознавству, оголошено й загаль-

ні університетські курси по пред-  
метам: психології, всесвітній істо-  
рії, античній історії, класичній  
філології, хемії, хемичній термі-  
динаміці, геології, соціальної гі-  
гієні, свєгениці, римському пра-  
ву, церковному праву, цивільно-  
му праву й процесу, карному  
праву й процесу, по правам: тор-  
говельному, політичному, адмі-  
ністративному, фінансовому, між-  
народньому, політичній економії,  
кооперації, статистиці, судовій ме-  
дицині. Оголошено курси мов:  
латинської (для студентів з ре-  
альною матурою), англійської, фран-  
цузької, чеської. Х.

### Лист до Редакції

Маємо за шану просити не від-  
мовити помістити на сторінках  
«Тризубу» наступне:

Вояки 6. армії УНР, що пере-  
бувають в м. Лїоні, зібралися в  
день 5. жовтня с. р. в помешканню  
клубу для відсвяткування Свя-  
та св. Покрови, вітають славетне  
вояцтво, недолею розкидане по  
цілому світі, з цим святом і ба-  
жають, щоби цей день засвідчив  
ще раз нашу відданість святим  
ідеалам в боротьбі за нашу бать-  
ківщину під проводом Уряду УНР  
і об'єднав всіх під цю дорогоцін-  
ну історично-військову Святиню,  
заповідану нам нашими предка-  
ми-запорожцями.

Слава Україні і Славетному  
Вояцтву!

Від імени вояків, що пере-  
бувають в м. Лїоні:

полк. Чміль(—)поручн. Гуля(—)

6. X. 1930 р. м. Лїон.

### ЗМІСТ

— Париж, неділя, 12 жовтня 1930 року — ст. 1. — \* \* \* — ст. 2.  
Д а в н і й . Літературні спостереження. XVIII. «Червоний шлях»  
1929 року — ст. 3. — А. Я к о в л і в . «Українська Загальна Енцикло-  
педія. Книга Знання» — ст. 7. — Г р . К у щ е н к о . Листи з Чехосло-  
ваччини. УІІІ. — ст. 10. — О. Ш у л ь г и н . В обороні нашої честі і  
національного імени. 2. Чергове завдання — ст. 13. — Д м и т р о Г е -  
р о д о т . З України — ст. 17. O b s e r v a t o r . З міжнароднього  
життя ст. 22 — З широкого світу — ст. 26. — Х р о н і к а : З Великої  
України — ст. 28. — З життя укр. еміграції: у Франції — ст. 29. — В Че-  
хії — ст. 30.

### У К Р А Ї Н Ц І

#### ВСІ ВНОСЬТЕ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОДАТОК

##### — 10 А м е р и к а н с ь к и х ц е н т і в —

мінімум, постановлений 1-ою конференцією Української Еміграції в  
Празі 25 червня 1929 року.

Зібрані суми підуть виключно на національ-  
ну пропаганду за кордоном, на видання кни-  
жок, брошур і закликів чужими мовами.

Треба, щоб чужинці знали справжню Ук-  
раїну, а не ту, що їм малюють наші вороги. Не для того билася україн-  
ська еміграція мечем, щоб здатися перед ворожою брехнею на папері.  
Хай кожен свідомий українець завчасно виконає свій національний  
обов'язок і дасть зброю в руки проводу організованої еміграції. Чим біль-  
ше наші вороги будуть переможені за кордоном, тим меншою буде бороть-  
ба з ними на самій Україні, тим менше жертв упаде на святій землі.

Українці! Не ждіть чуда. Творіть його  
самі своїми руками.

Хто жертвує всім, той має все! Хто кидає крихту, в того є й віри й  
завзяття на крихту.



Будьте великими, як ідея батьківщини вашої, будьте щедрими, як та земля, що вас породила.

Не спиняйтеся перед малою, такою необхідною, жертвою, як національний податок.

**ВНОСЬТЕ ВСІ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОДАТОК!**

Він потрібний для роботи, яку крім еміграції ніхто не зробить, яку може і повинна робити лише своїми руками ціла українська еміграція за кордоном.

**ВНОСЬТЕ ЩО-НАЙМЕНШЕ 10 ЦЕНТІВ РІЧНО,**

щоб зменшити час перебування свого за кордоном, щоб уникнути зайвої крові в будучині, щоб послабити кайдани на живій тілі України в сучасному, щоб побачити Україну вільною й незалежною. Ви, що не шкодували крові й здоров'я, не пожалуйте й вашого достатку.

Не ждiть, поки вас покличуть жертвувати.

Жертвуйте так, як це робили і будуть робити найкращі сини України.

**ВНОСЬТЕ ВСІ, ЯК ОДИН, НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОДАТОК.**

Редакція і адміністрація: 42, rue Delfert-Rochereau, Paris (V)  
Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.

Редагус — Комфрет.

Адміністратор: Іл. Косенко.

Le Gérant: M-me Perdrizet.